

TÜRKİYE VE MOĞOLİSTAN ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İKTİSADİ ANALİZİ

Prof. Dr. Orhan ÇOBAN
Selçuk Üniversitesi, İİBF, Konya, Türkiye

ocoban@selcuk.edu.tr

Öğr. Gör. Ayşe ÇOBAN
Selçuk Üniversitesi, SBMYO, Konya, Türkiye

acoban@selcuk.edu.tr

Choisurendorj ERDENE BULGAN
Selçuk Üniversitesi, İİBF, Konya, Türkiye
bidmusulman@gmail.com

Özet

Bu çalışmada, Moğolistan ekonomisinin temel makroekonomik göstergelerinin incelenmesi ve Türkiye ile dış ticaret ilişkilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Moğolistan, 1990'lı yılların ilk yarısındaki istikrarsız dönemin ardından 1996-2000 döneminde serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayan önemli reformlar gerçekleştirerek, güçlü bir ivme kaydetmiştir. 1995'te %6, 1996-1999 döneminde ortalama %3,5 düzeyinde büyüme kaydeden Moğolistan, 1997'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. 1990'lı yılların sonunda Asya ve Rusya'daki finansal krizden olumsuz etkilenen Moğol ekonomisi 2000'li yıllarda yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. Moğolistan tarım, hayvancılık, hizmetler ve madencilığe dayalı bir ekonomiye sahiptir. GSYİH içindeki en büyük pay madencilığe aittir. 2015 yılında madencilığın GSYİH içindeki payı % 17.6, toptancılık ve perakende sektörün payı % 16.7 ve tarım, avcılık ve hayvancılık sektörünün payı ise % 13.4'tir. Türkiye-Moğolistan ticaret ilişkileri analiz edildiğinde ise 2005-2016 döneminde Türkiye'nin Moğolistan'a ihracatında sürekli bir artış trendi tespit edilirken, Moğolistan'ın ihracat rakamlarında önemli değişim olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moğolistan, Türkiye, Dış Ticaret, İktisadi Analiz

ECONOMIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MONGOLIA AND TURKEY

Abstract

In this study, the main macroeconomic indicators of Mongolia's economy were aimed to examine and analysis of foreign trade relations with Turkey. After an unstable period in the first half of the 1990s, Mongolia has made a strong impetus, achieving major reforms in the free market economy in the period 1996-2000. Mongolia grew by 6% in 1995 and 3.5% on average in the period 1996-1999, becoming a member of the World Trade Organization in 1997. The Mongolian economy, adversely affected by the financial crisis in Asia and Russia at the end of the 1990s, achieved high growth rates in the 2000s. Mongolia has an economy based on agriculture, animal husbandry, services and mining. The largest share in GDP belongs to mining. In 2015, the share of mining in the GDP is 17.6%, the share of wholesale and retail sector is 16.7% and the share of agriculture, hunting and livestock sector is 13.4%. Turkey-Mongolia trade relations are analyzed when determining the period 2005-2016 was a continuous upward trend in Turkey's exports to Mongolia, it was determined that no significant changes in Mongolia's export figures.

Keywords: Mongolia, Turkey, Foreign Trade, Economic Analysis

1. Giriş

1921 yılında Çin'den ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Moğolistan, Bolşeviklerin desteğiyle tesis ettiği yönetim sistemiyle dünyanın ikinci komünist devleti olmuş ve Sovyetler Birliği'nin güdümüne girmiştir. Moğolistan, bağımsızlığının ilk dönemlerinde uluslararası arenada tanınma mücadelesi vermiş; 1946'da Çin tarafından tanınmış ve 1960'da Birleşmiş Milletlere kabul edilmiştir. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ekonomisi genel anlamda Sovyetler Birliğine bağlı olan Moğolistan'ın ekonomisinde büyük bir çöküş yaşanmıştır. Bu çöküşü ortadan kaldırmak amacıyla Moğolistan 1990'lı yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçmiş ve bu süreçte ABD, Japonya, Almanya ve Kanada gibi ülkelerden finansal destek sağlamıştır (Türk, 2013).

Türkiye ile Moğolistan arasındaki diplomatik ilişkiler 24 Haziran 1969 tarihinde kurulmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren gelişmeye başlayan ilişkiler, 1996 yılında Ulanbator'da Türkiye Büyükelçiliğinin açılması ve 1997'de Ankara'da Moğolistan Büyükelçiliğinin açılmasıyla ivme kazanmış; Bugüne kadar imzalanan yüzden fazla ikili anlaşmayla ilişkilerin ahdi zemini güçlenmiştir. Türkiye, kökleri asırlar öncesine dayanan Türk-Moğol ilişkilerine özel önem atfetmekte ve iki ülke arasındaki işbirliğin daha da güçlenmesi yönünde çaba sarf etmektedir. Moğolistan da aynı anlayışı benimsemiş ve 2011 yılında kabul ettiği "Dış Politika Konsepti"nde ABD, AB, Japonya, Güney Kore ve Hindistan'la birlikte Türkiye'yi de "**üçüncü komşu**" olarak zikretmiştir. Türkiye – Moğolistan arasındaki ilişkilerin gelişmesi için Karma Ekonomik Komisyon kurulmuştur (Türk, 2013; MFA, 2018).

Bu çalışmada Moğolistan ekonomisinin temel makroekonomik göstergeleri incelendikten sonra Türkiye ile Moğolistan arasındaki ekonomik-ticari ilişkilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Türkiye-Moğolistan ticari ilişkilerinin incelenmesinde 2005-2016 dönemi dikkate alınmıştır.

2. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada Moğolistan'ın makroekonomik görünümünü ortaya koyabilmek ve Türkiye ile Moğolistan arasındaki ekonomik-ticari ilişkileri analiz edebilmek için Türkiye İstatistik Kurumu ile Moğolistan İstatistik Kurumu verilerinden yararlanılmıştır. Moğolistan'ın makroekonomik görünümünü ortaya koymada 1990-2014 yılı verileri, Türkiye-Moğolistan ekonomik-ticari ilişkilerinin analizinde ise 2005-2016 dönemi verileri dikkate alınmıştır.

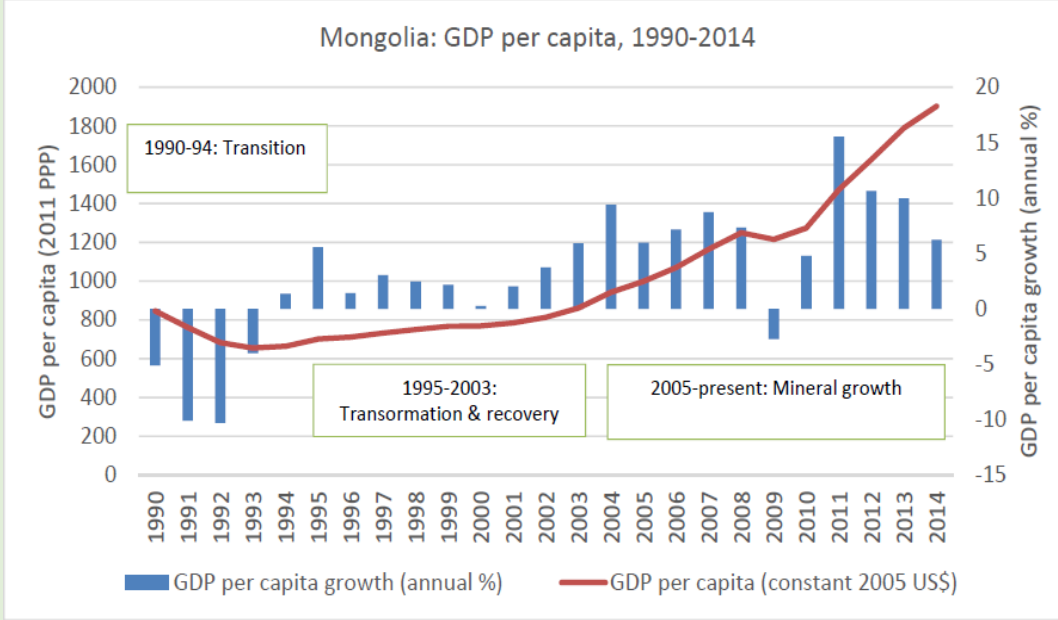
3. Moğolistan'ın Makro Ekonomik Görünümü

Moğolistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1990 yılında serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Sovyet sisteminin çökmesi Moğolistan ekonomisini olumsuz etkilemiş ve serbest piyasa ekonomisine geçişte zorluklarla karşılaşmıştır. Moğolistan, 1990'lı yılların ilk yarısındaki istikrarsız dönemin ardından 1996-2000 döneminde serbest piyasa ekonomisine geçişini sağlayan önemli reformlar gerçekleştirerek, güçlü bir ivme kaydetmiştir. 1990'lı yılların sonunda Asya ve Rusya'daki finansal krizden olumsuz etkilenen Moğol ekonomisi 2000'li yıllarda yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. Moğolistan tarım, hayvancılık, hizmetler ve madencilikğe dayalı bir ekonomiye sahiptir. Bu kapsamda Moğolistan'ın yaşadığı geçiş dönemi Şekil-1'de de görüldüğü üzere üç farklı aşamada ele alınmaktadır.

Şekil-1'e göre ilk geçiş aşaması 1990 ile 1994 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Moğolistan'da merkezi planlı bir ekonomi ile sosyalist bir rejimden demokratik çok partili bir sisteme ve piyasa ekonomisine doğru bir geçiş süreci başlamıştır. Bu değişim sürecinde Rusya'dan gelen yardım ve kredilerin de durmasına bağlı olarak büyük bir bütçe açığı oluşmuştur. Ekonomik dengeler bozulmuş, yaşam standardı düşmüş ve işsizlik artmıştır. Bu etkilere bağlı olarak enflasyon 1992'de % 325.5'e yükselmiş milli gelir 1990'da 2.2 trilyon MNT'den 1993'te

1.8 trilyona MNT'e gerilemiştir. Benzer şekilde kişi başına düşen gelirden 1990 yıllarda 1.047.5 olan MNT iken 1993'te 825.3 MNT olmuştur. 1995 ve 2003 yılları arasındaki ikinci aşamada hükümet, IMF ve Dünya Bankası'nın rehberliğinde bir yapısal reform programı uygulamıştır. Bu plana bağlı olarak Moğolistan ekonomisi istikrarlı bir büyüme trendi yakalamış ve 2003 yılında 1990 yılındaki kişi başına düşen gelir düzeyine ulaşmıştır. Hizmet sektörü, toptan ve perakende ticaretin tetiklediği büyümeye başlamış ve bunu nakliye ve depolama takip etmiştir. Madencilik sanayii, GSYİH'nın % 18'ini oluşturan 1995 yılında devreye girerken, imalat sektörü % 26'dan % 5'e gerilemiştir.

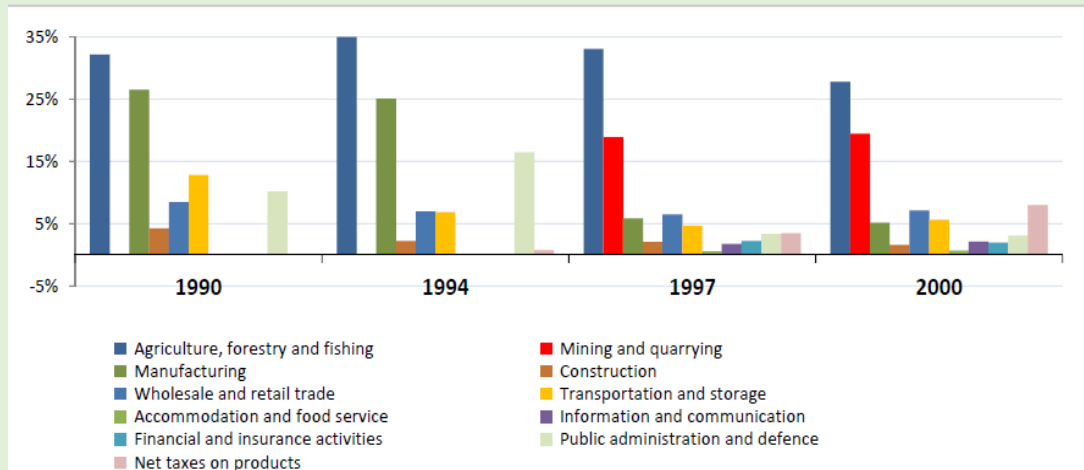
Şekil- 1: Moğolistan'ın Ekonomik Büyümenin Tarihsel Gelişimi

Kaynak: WB, 2018.

Şekil-2'de de görüldüğü üzere geçiş sürecinde ortalama % 33'lük pay ile tarım sektörü milli gelirin oluşumuna en fazla katkı sağlayan sektör olmuştur. Bu sektörü % 15.1 ile imalat, % 10.3 ile madencilik, % 6.7 ile ticaret ve % 7.0 ile nakliye sektörleri izlemiştir.

Şekil- 2: Sektörlere Göre GSYİH (1990, 1994, 1997 ve 2000)

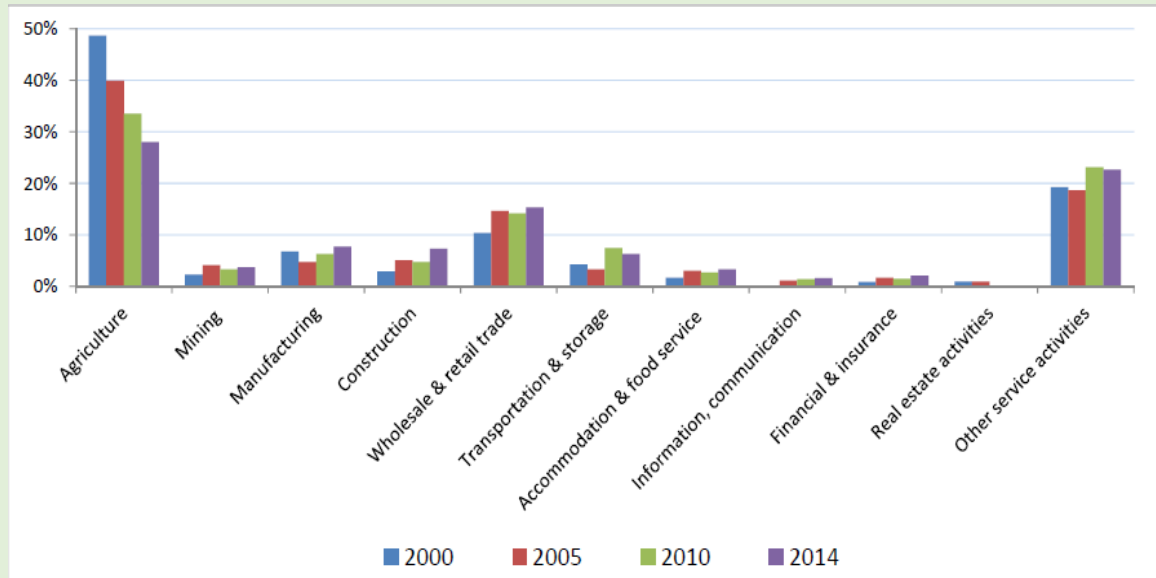

Kaynak, NSO, 2015a.

Şekil-1'e göre Moğolistan ekonomisinin gelişiminde üçüncü aşama 2005 yılı sonrası dönemdir. Bu dönemde küresel mineral fiyatlarının yükselmesi, madencilik sektörünün canlanması, doğrudan yabancı yatırımların sert bir şekilde artması ve Güney Gobi'de Oyu Tolgoi gibi bakır-altın büyük madencilik projelerinin başlamasıyla birlikte 2005-2014 dönemi büyümenin en hızlı yaşandığı dönem olmuştur.

Bu çalışmada ele alınan bir diğer parametre ise istihdamdır. Moğolistan'da sektörlere göre istihdam verileri Şekil-3'de düzenlenmiştir.

Şekil- 3: Sektörlere Göre İstihdam

Kaynak: IFC, 2014; NSO, 2015b.

Moğolistan ekonomisinde ortalama işgücüne katılım oranı % 63, işsizlik oranı ise % 4.3 düzeyindedir. Bu kapsamda tarım sektörü toplam işgücünün %41'inin, ticaret sektörü %14'ünü ve diğer sektörler ise %20'sini istihdam etmektedir. Ancak, 2001 ve 2009 yıllarında Moğolca da Zud olarak geçen sert kış şartları tarım sektörü üretimini ciddi derecede etkilemiş; tarım üretimi %14 azalmış, hayvan sayısı ise % 26 azalmıştır. Hayvancılıktaki sektöründeki söz konusu kayıplardan dolayı, özellikle kırsal kesimlerde hayvancılıkla uğraşan insanlar yoksullaşmışlar ve kentlere göç başlamıştır.

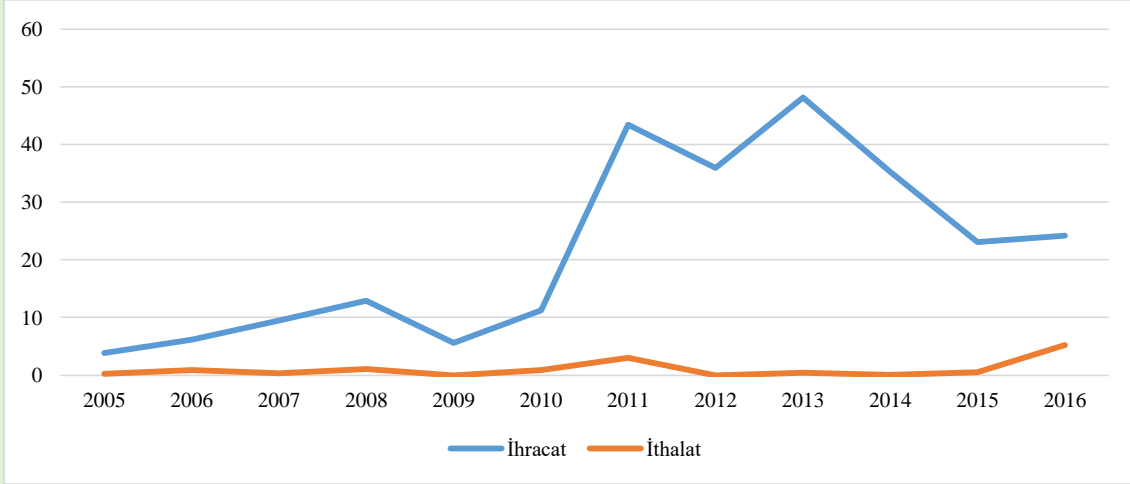
4. Türkiye ve Moğolistan'ın Ekonomik-Ticari İlişkileri

Türkiye ile Moğolistan arasındaki ticari ilişkiler son birkaç yıldır hızlı bir ivme kazanmıştır. Buna karşın ikili ticaret hacmi hedeflenen seviyelere henüz ulaşamamıştır. Türkiye ve Moğolistan arasındaki ticari ilişkilerin önündeki en büyük engel, her iki ülke arasındaki mesafenin uzaklığıdır. Söz konusu uzaklık bir taraftan taşıma maliyetlerinin artmasına, diğer taraftan da ihraca konu ürünlerde sınırlılığa yol açmaktadır.

Türkiye ile Moğolistan'ın 2005-2016 dönemi dış ticaret ilişkileri Şekil-5'de özetlenmiştir.

Şekil-5'e göre Türkiye ile Moğolistan arasındaki ikili ticaret hacmi yıllar itibariyle bir takım dalgalanmalar göstermekle birlikte genel anlamda Türkiye lehine bir gelişim göstermiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin Moğolistan'a olan ihracatı 2005 yılında 3 milyon dolar düzeylerinde iken, söz konusu rakam 2011 yılında 43 milyon dolara, 2013 yaklaşık 50 milyon dolara yükselmiş, 2016 yılında ise 24,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın Moğolistan'ın ihracatı 2004-2015 döneminde yaklaşık 500000 dolar gibi oldukça düşük düzeylerde gerçekleşmiştir. Söz konusu ihracat rakamı 2016 yılında bir önceki yıla göre 10 kat artarak 5,2 milyon dolara yükselmiştir.

Şekil- 4: Türkiye-Moğolistan Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Kaynak: NSO, 2018; TÜİK, 2018.

Türkiye'nin Moğolistan'a ihracatının ürün bazında dağılımı Tablo-1'de düzenlenmiştir.

Tablo- 1: Türkiye'nin Moğolistan'a İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (Milyon Dolar)

ÜRÜN ADI	2014	2015	2016
Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler	4,1	3,1	3,3
Demir veya çelikten elektriksiz merkezi ısıtmaya mahsus radyatör, motorlu hava püskürtücüler, bunlar	3,8	2,7	2,5
Mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallere veya kıymetli metallere kaplama metallere)	0,6	0,7	2,1
Tohum, hububat, kuru baklagilleri temizleme, tasnif etme ayıklama ve öğütmeye mahsus makina ve cihaz	2,4	0,3	1,6
Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	2,5	1,7	1,6
Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	2,3	1,3	1,2
Ekmek, pasta, kek, bisküvi ve diğer ekmekçi mamüller, hosti, boş ilaç kapsülü mühür güllacı, pirinç	1,0	1,0	1,0
Ev veya çamaşırhane tipi yıkama makinaları (yıkama ve kurutma tertibatı bir arada olanlar dahil)	0,4	0,4	0,8

Tuvalet kağıtları, kağıt havlu, mendil, kumaş, masa örtüsü, kağıt mendiller vb.	1,0	0,9	0,6
Tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	0,7	0,4	0,5
Buzdolapları, dondurucular ve diğer soğutucu ve dondurucu cihazlar ve ısı pompaları	0,5	0,4	0,5
Sabunlar, yüzey aktif organik ürünler ve müstahzarlar	1,0	0,6	0,4
Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri ve benzeri hijyenik eşya	0,8	0,3	0,3
Tarifenin başka yerinde yer almayan gıda müstahzarları	0,6	0,7	0,3
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	0,1	0,1	0,3
Pamuklu mensucat (pamuk oranı < % 85 sentetik veya suni liflerle karıştırılmış olup m2. Ağırlığı <=20	0,0	0,4	0,3
Ayakkabı, mobilya, döşeme, otomobil karoseri, cam veya metal boya ve cilaları, temizleme pat ve tozl	0,3	0,3	0,2

Kaynak: NSO, 2018; TÜİK, 2018.

Tablo-1'e göre ilk sırayı "elektrikli su ısıtıcılar ve elektronik cihazlar" ürün grubu almaktadır. Bu ürün grubunu "demir veya çelikten elektriksiz merkezi ısıtmaya mahsus radyatör ve motorlu hava püskürtücüler", "mücevherci eşyası ve aksamı" ile "tohum, hububat, kuru baklagilleri temizleme, tasnif etme ayıklama ve öğütmeye mahsus makine ve cihazlar" ve "şekerli ve çikolatalı mamuller" takip etmektedir.

Moğolistan'ın ihracatının ürün bazında dağılımı ise Tablo-2'de düzenlenmiştir.

Tablo- 2: Moğolistan'ın Türkiye'ye İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (Milyon Dolar)

ÜRÜN ADI	2014	2015	2016
Demir veya çelikten sobalar, mutfak soba ve ocakları, barbekü, mangal, gaz ocakları vb ile bunların	-	-	3,55
Sökülecek gemiler, suda yüzen sökülecek diğer araçlar	-	-	0,79
Gümüş (altın veya platin yaldızlı gümüş dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	-	0,08	0,64
Diğer hayvanların dabalınamış veya crust (ara kurutma) post ve derileri	-	0,24	0,10
Kazak, süveter, hırka, yelek vb. Eşya (örme)	0,10	-	0,02
Kadınlar ve kız çocukları için manto, kaban, kolsuz ceket, pelerin, anorak (kayak ceketini dahil), rüz	-	-	0,02
Erkekler ve erkek çocuklar için palto, kaban, kolsuz ceket, pelerin, anorak (kayak ceketini dahil), rü	-	-	0,01
Kağıt veya kartondan her cins etiketler	-	-	0,01
Giyim eşyasının diğer aksesuarı (örme), giyim eşyasının veya giyim eşyası aksesuarının parçaları (ör	-	-	0,01
Kadın ve kız çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, etek, pantolon, tulum ve şort (örme)(yüz	-	-	-
Yün, ince veya kaba hayvan kılları (kardeli/taranmış)	-	0,02	-

Kaynak: NSO, 2018; TÜİK, 2018.

Tablo-2'ye göre Moğolistan'dan Türkiye'ye ihraç edilen ürünlerde ilk sırayı havyan post ve derileri almaktadır. Bu ürün grubunu gümüş (altın veya platin yaldızlı gümüş dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde), kazak, süveter, hırka, yelek vb. eşyalar takip etmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Moğolistan ekonomisinin temel makroekonomik göstergeleri incelendikten sonra Türkiye ile Moğolistan arasındaki ekonomik-ticari ilişkilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Moğolistan'ın makroekonomik görünümünü ortaya koymada 1990-2014 yılı verileri, Türkiye-Moğolistan ekonomik-ticari ilişkilerinin analizinde ise 2005-2016 dönemi verileri dikkate alınmıştır.

Moğolistan 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından olumsuz yönde etkilenmiştir. Moğolistan'da 1990 ile 1994 yılları arasında merkezi planlı bir ekonomi ile sosyalist bir rejimden demokratik çok partili bir sisteme ve piyasa ekonomisine doğru bir geçiş süreci başlamıştır. 1995 ve 2003 yılları arasındaki dönemde Moğolistan'da IMF ve Dünya Bankası'nın rehberliğinde bir yapısal reform programı uygulamıştır. Bu plana bağlı olarak Moğolistan ekonomisi istikrarlı bir büyüme trendi yakalamış; 2005 yılından sonra makroekonomik göstergelerde bir iyileşme süreci başlamıştır. Moğolistan ekonomisinde ortalama işsizlik oranı ise % 4.3 düzeyindedir. Ancak, 2001 ve 2009 yıllarında Moğolca da Zud olarak geçen sert kış şartlarından dolayı işsizlik artmış, özellikle kırsal kesimlerde hayvancılıkla uğraşan insanlar yoksullaşmış ve kentlere göç başlamıştır.

Ele alınan dönemde Türkiye ile Moğolistan arasındaki ikili ticaret hacmi yıllar itibariyle bir takım dalgalanmalar göstermekle birlikte genel anlamda Türkiye lehine bir gelişim göstermiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin Moğolistan'a olan ihracatı 2005 yılında 3 milyon dolar düzeylerinde iken, 2011 yılında 43 milyon dolara, 2013 yılında ise 50 milyon dolara yükselmiştir. Buna karşın Moğolistan'ın ihracatı 2004-2015 döneminde yaklaşık 500000 dolar gibi oldukça düşük düzeylerde gerçekleşmiştir. Söz konusu ihracat rakamı 2016 yılında bir önceki yıla göre 10 kat artarak 5,2 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin ihracatında ilk sırayı "elektrikli su ısıtıcılar ve elektronik cihazlar" ürün grubu alırken, Moğolistan'ın ihracatında ilk sırayı havyan post ve derileri almaktadır.

Analiz sonuçlarından da anlaşılacağı üzere Moğolistan ekonomisi her geçen gün büyüyen bir ekonomidir. Türkiye ile Moğolistan arasındaki ticari ilişkilerde amaçlanan hedeflere ulaşılmada bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi uzaklığa bağlı olarak ortaya çıkan taşıma maliyetleridir. Buna ek olarak, tarife, ortak ülkenin altyapı yoğunluğu, konteyner maliyetleri, tedarik zinciri bağlantısı ve sınır kapısının zamanı gibi faktörler ticaret akışlarını etkileyen temel faktörlerdir. Bu bağlamda iki ülke arasında taşımacılıkla ilgili en uygun çözümün havayolu kargo taşımacılığı olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sağlanması halinde Türkiye'den başta yaş meyve ve sebze başta olmak üzere, tekstil ve konfeksiyon, ev tekstili, inşaat malzemesi, gıda ürünleri, mutfak malzemeleri, elektrikli ev aletleri, ayakkabı, tıbbi ürünler, otomotiv ürünleri, makina ve teçhizat ve benzeri her türlü ürünün Moğolistan piyasasına girmesi ve tüketiciler nezdinde ilgi görmesi mümkün olacaktır. Diğer taraftan Moğolistan'dan Türkiye'ye havyan post ve derileri başta olmak üzere, kaşmir, gıda ürünleri, işlenmiş ya da yarı işlenmiş hammadde olmak üzere birçok ürün ihraç edilebilecektir.

Kaynakça

- IFC (International Finance Corporation) (2014), SMEs and Women-owned SMEs in Mongolia. Market Research Study.
<http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/d85f65804697b853a598bd9916182e35/Women+SME-Mongolia-Final.pdf?MOD=AJPERES>, Erişim Tarihi: 25.05.2018.
- MFA (T.C. Dışişleri Bakanlığı) (2018), Moğolistan'ın Ekonomisi),
<http://www.mfa.gov.tr/mogolistan-ekonomisi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 23.06.2018.
- NSO (National Statistical Institute of Mongolia) (2015a), Gross Domestic Products, by divisions 1990-2014, <http://www.en.nso.mn/>, Erişim Tarihi: 14.06.2018.
- NSO (National Statistical Institute of Mongolia) (2015b), Employees population aged 15 and over, by divisions 2000-2014, <http://www.en.nso.mn/>, Erişim Tarihi: 14.06.2018.
- NSO (National Statistical Institute of Mongolia) (2018), Statistical Bulletin,
<http://www.en.nso.mn/>, Erişim Tarihi: 16.06.2018.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu (2018), Dış Ticaret İstatistikleri,
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, Erişim Tarihi: 13.06.2018.
- Türk, Ö.F. (2013), Moğolistan'ın Jeopolitiği, Ekonomisi ve Dış Politika Stratejisi, Bilge Strateji, 5(9), Güz, 105-123.
- WB (World Bank) (2018), World Development Indicators-2015,
<https://data.worldbank.org/products/wdi>, Erişim tarihi: 18.05.2018.